

Інтелектуальна власність як фундамент інноваційної моделі розвитку підприємства

Чугрій Г.А.

головний фахівець сектору інноваційного провайдингу та інтелектуальної власності
Донецької державної сільськогосподарської
дослідної станції НААН України

Чугрій Н.А.

науковий співробітник сектору інноваційного провайдингу та інтелектуальної власності
Донецької державної сільськогосподарської
дослідної станції НААН України

У статті розкрито сутність інтелектуальної власності як економічної категорії. Розглянуто тенденції процесів надходження заявок на винаходи, корисні моделі, знаки для товарів і послуг та отримання охоронних документів на них. Досліджено концептуальні основи комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності як одного з головних чинників перетворення результатів інтелектуальної діяльності на прибуток.

Ключові слова: інтелектуальна власність, інтелектуальний продукт, комерціалізація, впровадження інновацій, життєвий цикл.

Чугрій А.А., Чугрій Н.А. ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНАЯ СОБСТВЕННОСТЬ КАК ФУНДАМЕНТ ИННОВАЦИОННОЙ МОДЕЛИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье раскрыта сущность интеллектуальной собственности как экономической категории. Рассмотрены тенденции процессов поступления заявок на изобретения, полезные модели, знаки для товаров и услуг и получение охранных документов на них. Исследованы концептуальные основы коммерциализации объектов интеллектуальной собственности как одного из главных факторов преобразования результатов интеллектуальной деятельности на прибыль.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, интеллектуальный продукт, коммерциализация, внедрение инноваций, жизненный цикл.

Chugrii H.A., Chugrii N.A. INTELLECTUAL PROPERTY AS THE FOUNDATION OF THE INNOVATIVE MODEL OF ENTERPRISE DEVELOPMENT

The article describes the essence of intellectual property as an economic category. The tendencies of processes of receipt of applications for inventions, utility models, signs for goods and services, and receipt of security documents on them are considered. The conceptual bases of commercialization of objects of intellectual property right as one of the main factors of economy of transformation of results of intellectual activity into profit are investigated.

Keywords: intellectual property, intellectual product, commercialization, introduction of innovations, life cycle.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах господарювання дієвим засобом підвищення конкурентоспроможності підприємства стає інтелектуальна власність. На сучасному етапі економічного розвитку провідні країни розглядають інтелектуальну власність як одну з головних складників національного багатства. У міру просування економіки до більш наукоємної моделі розвитку інтелектуальна власність стає одним з основних активів. Характерно, що чим успішніше працює підприємство, тим вище частка інтелектуальної власності в структурі його активів.

Складність економічної природи інтелектуальної власності, постійний динамічний

розвиток її об'єктів та механізму комерціалізації привертають значну увагу науковців та практиків, перетворюючи дослідження цього феномену в одну з найактуальніших економічних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями теоретичних і практичних аспектів управління інтелектуальною власністю та розробленням нових підходів до вирішення ключових проблем займалися багато українських та зарубіжних науковців, таких як В.Д. Базилевич, О.Б. Бутнік-Сіверський, В.Д. Дюндін, М.М. Ксенофонтова, Л.Г. Олейнікова, Л.І. Курило, О.Г. Шпикуляк, Е.Н. Брукінг, Т.А. Стюарт, В.М. Коен [1-5]. Однак проблеми

економічної сутності об'єктів інтелектуальної власності, їх класифікації та ціноутворення на ринку інтелектуальних продуктів залишаються недостатньо розкритими й закріплені на законодавчому рівні.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування провідної ролі інтелектуальної власності як фактору економічного зростання, визначення перспективних напрямів розвитку інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційна модель розвитку ґрунтується на ефективному використанні інтелектуального потенціалу, широкомасштабному впровадженні в господарський обіг продуктів інтелектуальної праці, різкому зростанні масштабів обороту інтелектуальної власності, цілеспрямованому та системному відтворенні наукомістких галузей, які формують ядро новітнього технологічного укладу. Це має безпосереднє значення для національної економіки [1]. На відміну від розвинених країн вітчизняна інноваційна система поки що не відповідає вимогам сьогодення. Вона характеризується структурною деформованістю, інституційною неповнотою, неузгодженістю та незбалансованістю технологічних, економічних та соціально-ціннісних аспектів і механізмів інноваційної діяльності [1].

У сучасному суспільстві знання перетворюються на рушійну силу інноваційного розвитку суспільства, творча розумова активність набуває статусу пріоритетної стратегічної діяльності, а проблеми стимулювання та захисту інтелектуальної власності стають першочерговими як для окремих держав, так і для світової спільноти у цілому.

Згідно зі ст. 420 Цивільного кодексу України, до об'єктів права інтелектуальної власності належать: літературні та художні твори; комп'ютерні програми; компіляції даних (бази даних); виконання; фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення; наукові відкриття; винаходи, корисні моделі, промислові зразки; компонування (топографії) інтегральних мікросхем; раціоналізаторські пропозиції; сорти рослин, породи тварин; комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення; комерційні таємниці [6].

Як видно з переліку, не існує якогось чітко визначеного числа чи категорій об'єктів, які б належали до інтелектуальної власності. Це пов'язано з тим, що процес розвитку науки, техніки, мистецтва не може мати завершаль-

ного характеру, отже, постійно розширюється коло об'єктів, що підпадають під визначення «інтелектуальна власність». Єдиним, що об'єднує різні види об'єктів інтелектуальної власності, є те, що всі вони належать до результатів творчої діяльності людини.

В.Д. Базилевич відзначає, що продукти інтелектуальної діяльності все більш чітко набувають рис товару, проте товару специфічного. До поняття інтелектуальної власності неможливо застосувати класичну матеріально-правову тріаду: володіння, користування, розпорядження [1]. Володіння означає господарське панування власника над предметом володіння; користування – це можливості отримання від речей корисні якості шляхом їх виробничого й особистого застосування; розпорядження означає здійснення відносно об'єкта володіння правових дій, що вирішують у подальшому сферу використання: продаж, надання в оренду, обмін, застава [5, с. 86-87].

Як зазначає Л.І. Курило, об'єктом інтелектуальної власності є ідеальний продукт, якому властиві нематеріальні якості, але який відображено на матеріальному носії. Об'єкти інтелектуальної власності необмежені у просторі й можуть бути використані будь-якою кількістю осіб. Необмеженість у часі і просторі впливає на невіддільність деяких об'єктів інтелектуальної власності [5, с. 88].

Розглянемо детальніше деякі об'єкти інтелектуальної власності як значний складник вартості інноваційно орієнтованих підприємств (табл. 1).

Аналіз робіт різних науковців дав змогу встановити, що об'єкти інтелектуальної власності можуть розглядатися як потенційні джерела збільшення конкурентоспроможності компанії за таких умов:

- необхідність правової охорони основних технологій і методів підприємництва, що збагачують товари й послуги доданою вартістю, а це, своєю чергою, сприятиме успіху в конкурентній боротьбі;
- забезпечення популярності товарних знаків, що сприяє більш успішному просуванню товарів і послуг до споживачів;
- перетворення технологій у технічні регламенти з резервуванням прав фірми на подальше прибуткове підприємництво;
- забезпечення патентної чистоти розробок за допомогою побудови патентної матриці, що знижує ризики відповідальності за правопорушення [1].

Аналізуючи погляд українських учених стосовно визначення економічної сутності інте-

лектуальної власності, слід відзначити, що специфічний актив розглядається як товар і як капітал. На думку Л.Г. Олейнікової, як товар інтелектуальну власність потрібно розглядати як нематеріальний актив, який використовується в господарській діяльності і може бути швидко відтворений і розповсюджений. Як товар, інтелектуальна власність існує в потенційно необмеженій кількості, але має потенційно обмежений попит. Як капітал інтелектуальна власність є ресурсом, який об'єднує знання, досвід, інформацію, які можна раціонально використовувати для отримання максимально високого прибутку, досягнення конкурентних позицій на ринку і можливості впливати на ринкову кон'юнктуру. Своєю чергою, вона є нематеріальним ресурсом, який забезпечує виробництво, зменшуючи вміст і використання натурально-речових факторів у процесі виробництва [4].

Аналіз результатів роботи у сфері правової охорони інтелектуальної власності в Україні за останні роки свідчить, що активність вітчизняних винахідників, авторів промислових зразків і корисних моделей залишається стабільно високою (рис. 1).

У 2016 р. до «Укрпатенту» надійшло понад 51,5 тис. заявок на об'єкти промислової власності, з них близько 4,1 тис. заявок – на винаходи, більше 9,5 тис. – на корисні моделі та 2,3 тис. – на промислові зразки, понад 35,6 тис. – на знаки для товарів і послуг, з яких майже 29,6 тис. заявок – за національною процедурою [7].

Слід відзначити, що за легкістю реєстрації об'єктів права інтелектуальної власності українська система інтелектуальної власності є жорсткою, а за ступенем захисту наявних прав – слабкою. Така ситуація абсолютно неприпустима для держави, для якої жит-

Таблиця 1

Характеристика основних об'єктів права інтелектуальної власності

ОПІВ	Об'єкт правової охорони	Критерій охороноспроможності	Охоронний документ	Термін дії виняткових майнових прав на об'єкт
Об'єкт авторського права	Літературні, наукові та мистецькі твори; комп'ютерні програми і бази даних	Оригінальність	Авторське свідоцтво	Протягом життя автора + 70 років після його смерті
Ноу-хау	Відомості технічного, економічного, адміністративного, фінансового характеру	Оригінальність Господарська придатність Конфіденційність	Не передбачено	Безстроково
Винахід	Продукт, процес, нове застосування існуючого продукту або процесу	Новизна Винахідницький рівень Промислова придатність	Патент	20 років
Корисна модель		Новизна Промислова придатність	Патент	10 років
Промисловий зразок	Результат творчої діяльності в галузі художнього конструювання	Новизна	Патент	15 років
Селекційне досягнення	Сорт рослин, порода тварин	Новизна Однорідність Стабільність Вирізняльність Господарська придатність	Патент	30 років (для дерев та винограду – 35 років)
Торговий знак	Позначення, призначене та придатне для вирізнення товарів і послуг однієї особи від товарів і послуг інших осіб	Оригінальність	Свідоцтво	10 років (з правом неодноразового продовження)
Фірмове найменування	Позначення, що слугує для розпізнання підприємства, виділення його серед інших	Оригінальність	Свідоцтво	Протягом часу існування суб'єкта господарювання

Джерело: складено на основі [3]

тевою необхідністю є втілення інноваційної моделі економічного зростання.

В Україні більшість об'єктів інтелектуальної власності створюється в університетах і наукових установах. На рис. 2 показано принципову схему руху від інноваційної ідеї до реалізації інноваційної продукції на ринку. Дослідження та розроблення об'єктів інтелектуальної власності проводяться науковою

установою згідно з тематикою наукових досліджень. Наступним етапом є виробництво та впровадження інтелектуального об'єкта у господарську діяльність підприємства.

На етапі трансферу інновацій також здійснюється виробництво продукції за допомогою відповідного об'єкта інтелектуальної власності (наприклад, інтелектуальний об'єкт – сорт рослин, захищений патентом;

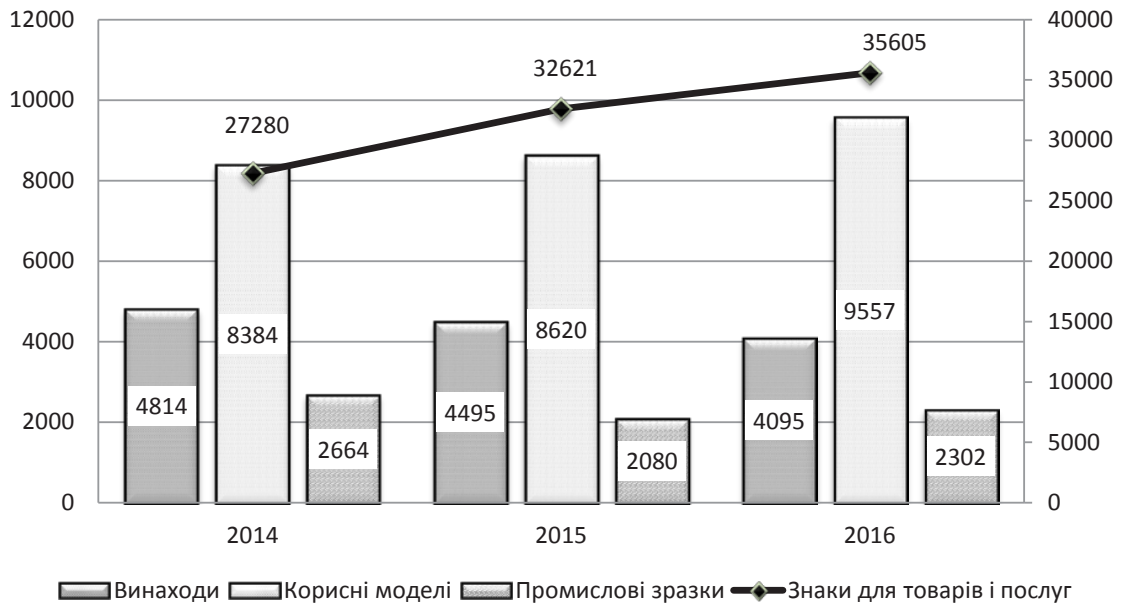

Рис. 1. Надходження заявок на об'єкти промислової власності в 2016 р.

Джерело: складено на основі [7]

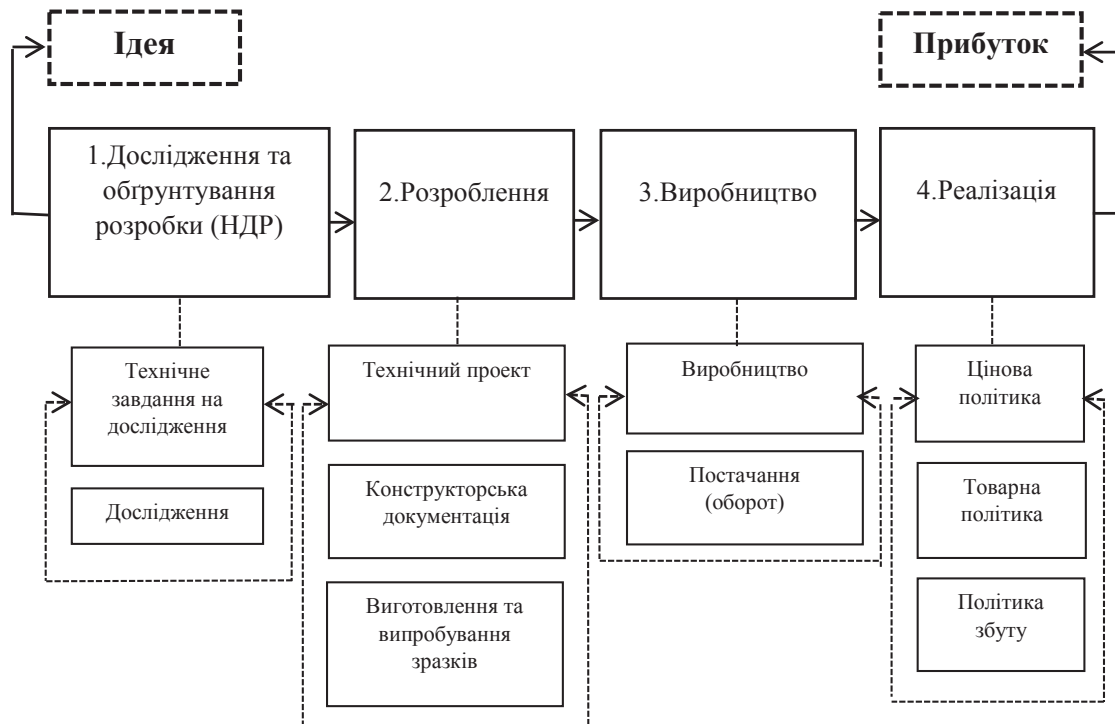

Рис. 2. Схема перетворення інтелектуальної власності на інноваційну продукцію

Джерело: складено на основі [8]

продукція – насіння відповідного сорту відповідної репродукції). Зауважимо, що, за експертними оцінками, фінансові витрати на всіх трьох етапах співвідносяться як 1:10:100 [8]. Четвертий етап називають комерціалізацією інтелектуальної власності. Наукова організація може продати права на створений об'єкт інтелектуальної власності ліцензіату за ліцензійним договором. Зауважимо, що найвигіднішою є комерціалізація інтелектуальної власності на четвертому етапі у складі інноваційної продукції або інноваційних послуг.

С. Квіт наводить перелік основних бар'єрів, що заважають перетворенню інтелектуальної власності на інноваційну продукцію:

- відсутність в Україні національної інноваційної системи;
- незбалансованість системи фінансування інноваційно-виробничого процесу (трансферу технологій);
- відсутність у вчених і наукових працівників мотивації створювати конкурентоспроможні об'єкти інтелектуальної власності та вводити їх у господарський оборот;
- неконтрольоване патентування винаходів в інших країнах [8].

Упровадження інтелектуальних об'єктів у виробництво дає можливість отримувати додатковий прибуток. Комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності являє собою перетворення результатів інтелектуальної діяльності на ринковий товар для отримання прибутку або іншої ринкової вигоди. Комерціалізація інтелектуальної власності в умовах

ринкових відносин вимагає розглядати інтелектуальну власність як товар і як капітал.

Розглянемо схематично розроблення та комерціалізацію об'єкта інтелектуальної власності як складника інноваційного товару на етапах його життєвого циклу (рис. 3).

Перший етап включає в себе пошук або генерування нової ідеї та розробку, яка б у майбутньому забезпечила конкурентоспроможність нового інноваційного продукту. На цьому етапі застосовуються маркетингові інструменти (маркетингові дослідження, патентні дослідження) та проводяться науково-дослідні роботи, оформлюються юридичні права на об'єкт інтелектуальної власності. Перший етап характеризується значними капітальними витратами на розроблення та втілення ідеї в інноваційний продукт і збитковістю. Після виходу товару на ринок і його комерціалізації спостерігається зріст як обсягів його виробництва, так і ріст прибутку від його впровадження. Максимум отримання прибутку та обсягів виробництва продукції притаманний на етапі зрілості інтелектуального товару. З розробленням принципово нових об'єктів інтелектуальної власності даний товар утрачає свою конкурентоспроможність і спостерігається значний спад грошових надходжень та обсягів виробництва в його життєвому циклі.

Вивчаючи питання економічної сутності інтелектуальної власності, її місце на ринку товарів, немаловажним є проблема визначення ціни інноваційного продукту. В.Д. Дюн-

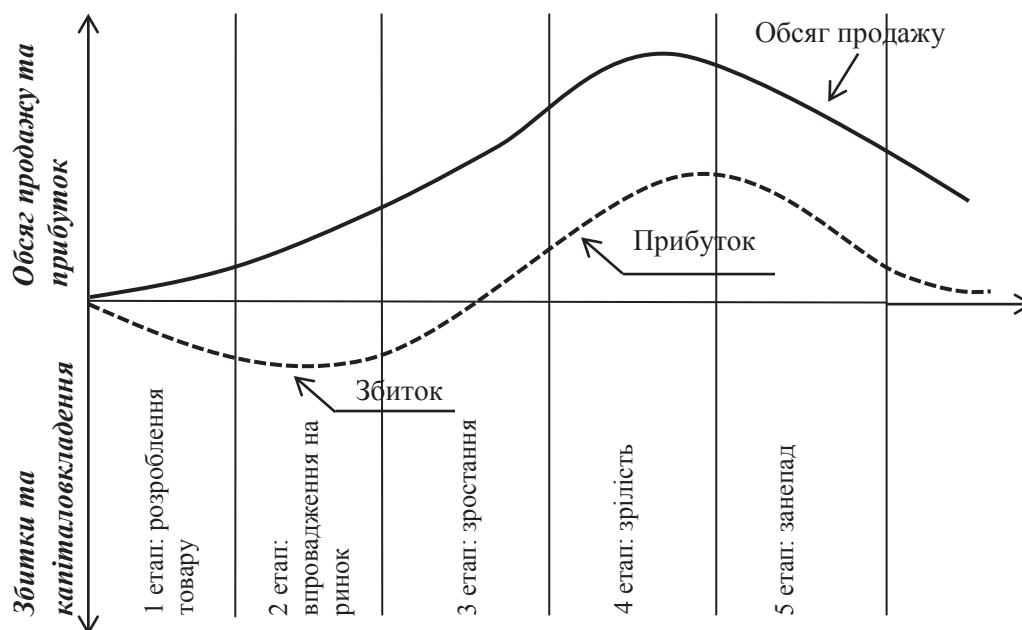

Рис. 3. Життєвий цикл інтелектуального продукту

Джерело: складено на основі [3, с. 71]

дін виділяє такі особливості ціноутворення на ринку інтелектуальних продуктів:

- ціна на інтелектуальний продукт значно залежить від вартості відтворення людського капіталу, який брав участь в його створенні, тому що вирішальними факторами вибору для споживачів є саме неповторність товару;
- попит на інтелектуальні товари залежить від попиту на традиційні товари, оскільки за морального старіння обладнання об'єктивно спостерігається падіння попиту на нього за одночасного постійного зростання попиту на інновації, які здатні робити таку ж продукцію з меншими витратами ресурсів;
- пропозиція інтелектуальних товарів і послуг залежить від попиту на ці продукти, вартості ресурсів для їх виробництва, а також від відкритості вхідної інформації і ціни на неї;
- рішення про встановлення ціни на товар-інновацію приймається в умовах відсутності інформації про ефективність використання товару, що призводить до істотної економічної ризикованості цього рішення;
- ціноутворення на ринку інновацій ускладнюється існуванням комплексу позитивних і негативних інформаційних екстерналій, серед яких можна виділити фінансування створення продуктів [2].

Таким чином, результати дослідження дали змогу дійти висновку, що інтелектуальну власність доцільно визначити як економічний складник інтелектуального капіталу, що має вартісну оцінку і забезпечує його залучення

в господарський оборот як самостійного об'єкта цивільно-правових відносин.

Висновки з цього дослідження. Результатом інтелектуальної діяльності людини є інтелектуальний продукт, який за умови включення в економічні відносини кваліфікується як інтелектуальна власність. Рівень інноваційності економіки прямо пропорційний ступеню розвитку інституту інтелектуальної власності, тому інноваційний підйом економіки неможливий без використання об'єктів права інтелектуальної власності. Проведений аналіз дав змогу встановити найбільш значущі наслідки для економіки підприємства, що використовує об'єкти права інтелектуальної власності. Серед цих наслідків можна виокремити позитивні, що сприяють зростанню прибутків (як за рахунок підвищення конкурентоспроможності продукції компанії, так і за рахунок одержання додаткових доходів від ліцензування), стимулюють розвиток інновацій, забезпечують тимчасове монопольне становище підприємства на ринку. Але використання об'єктів права інтелектуальної власності призводить до збільшення витрат, пов'язаних із процедурою патентування. Інтелектуальна власність є одним із найбільш цінних активів будь-якого підприємства, тому належне управління інтелектуальною власністю сприяє вдосконаленню всього процесу управління підприємством, що гарантує отримання максимального прибутку за мінімальних витрат. Упровадження інновацій може забезпечити монопольні переваги перед конкурентами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Базилевич В.Д. Інтелектуальна власність: [підручник] / В.Д. Базилевич; 3-є вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2014. – 672 с.
2. Дюндін В.Д. Інтелектуальна власність як головна складова інтелектуального потенціалу суспільства / В.Д. Дюндін // Ефективна економіка. – 2014. – № 5.
3. Ксенофонтова М.М. Інтелектуальна власність: у схемах і таблицях: [навч. посіб.] / М.М. Ксенофонтова, В.П. Самодай, С.Г. Дубовик. – Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2014. – 292 с.
4. Олейнікова Л.Г. Особливості інтелектуальної власності як товару в сучасних умовах розвитку економіки України / Л.Г. Олейнікова // Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.uyka.com.ua/?op=1&z=2091>
5. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи: [монографія] / Ю.О. Лупенко [та ін.]. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. – 514 с.
6. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
7. Річний звіт за 2016 рік Державної служби інтелектуальної власності України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sips.gov.ua/i_upload/file/2016Zvit_UA_site.pdf
8. Квіт С.М. Беззахисна інтелектуальна власність, або Як подолати «долину смерті» / С.М. Квіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/TECHNOLOGIES/bezzahisna-intelektualna-vlasnist_.html